

УДК 343.918.1

DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v2i3\(28\).377](https://doi.org/10.32837/pyuv.v2i3(28).377)

О. О. Кирбят'єв
кандидат юридичних наук,
докторант

Національної академії внутрішніх справ

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ПЕРЕВИЩЕННЯ НИМИ ВЛАДИ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Стаття 365 КК України передбачає кримінальну відповідальність за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу [1]. З огляду на зміст диспозиції ст. 365 КК України суб'єкт цього злочину є спеціальним. Чинний КК України у ч. 2 ст. 18 містить визначення спеціального суб'єкта злочину, яким є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Ним у ст. 365 КК України є працівник правоохоронного органу. Однак чинна редакція ст. 365 КК України, яка прийнята 21.02.2014 р., суттєво відрізняється від попередньої, оскільки значно звужує перелік можливих суб'єктів цього злочину (виключно працівники правоохоронних органів).

Крім того, на кваліфікацію цього злочину впливають поняття істотної шкоди та тяжких наслідків, що передбачені приміткою до ст. 364 КК України у редакції від 13.05.2014 р., яка також значно звузила ці поняття порівняно з попередньою їх редакцією.

У зв'язку з наведеним нагальною є потреба надання кримінологічної характеристики суб'єкта перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу у світлі проведених змін кримінального законодавства, а також того реформування правоохоронних органів, яке відбувається в Україні.

Кримінально-правові та кримінологічні проблеми злочинів у сфері службової діяльності досліджувались такими вченими, як П.П. Андрушко, О.Ф. Бантишев, А.В. Галахова, О.О. Дудоров, В.Ф. Кириченко, М.Й. Коржанський, Ю.І. Ляпунов, П.С. Матишевський, М.І. Мельник, А.Н. Трайнін, М.І. Хавронюк та ін. Проте ці дослідження не враховували останніх змін кримінального законодавства, пов'язаних з відповідальністю за перевищення влади або службових повноважень.

Метою статті є розгляд видів правоохоронних органів, працівники яких є суб'єктом перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. Необхідно визначити ознаки кримінологічної характеристики його особи, а також серед цих ознак виділити найпоширеніші у цьому злочині ознаки особи злочинця.

Для надання кримінологічної характеристики особи злочинця, винного у вчиненні злочину, передбаченого ст. 365 КК України, необхідно визначити ознаки суб'єкта цього злочину.

Здебільшого ознаки спеціального суб'єкта злочину описуються безпосередньо у кримінальному законі або прямо витікають з нього. Як правило, ці ознаки безпосередньо зазначаються у диспозиції статті Особливої частини КК, тобто законодавець конкретно описує особу, яка є суб'єктом даного злочину. Іноді такі ознаки описуються в окремих нормах КК.

Ознаки спеціального суб'єкта злочину, передбаченого ст. 365 КК України, визначені у диспозиції цієї статті словосполученням «працівник правоохоронного органу». Це визначення не містить усіх ознак суб'єкта аналізованого злочину. Для їх з'ясування необхідно звертатись до інших нормативно-правових актів. Тобто диспозиція ст. 365 КК України є бланкетною.

Згідно з підпунктом 14.1.195 п. 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України працівник – це фізична особа, яка безпосередньо власною працею виконує трудову функцію згідно з укладеним з роботодавцем трудовим договором (контрактом) відповідно до закону [2]. Тобто працівником правоохоронного органу є фізична особа, яка уклала з певним правоохоронним органом трудовий договір (контракт) відповідно до закону і безпосередньо власною працею виконує трудову функцію, передбачену цим договором (контрактом).

Поняття «правоохоронні органи» є узагальнюючим науковим поняттям, яке використовується для позначення системи органів, що поділяються залежно від їх конкретних функцій та призначення в механізмі охорони права на: 1) органи охорони правопорядку; 2) контрольні (юрисдикційні) органи виконавчої влади; 3) органи охорони Конституції. При цьому під органами охорони правопорядку розуміються органи, для яких правоохоронна функція є основною. Вони здійснюють повноваження, спрямовані на захист прав і свобод людини та охорону правопорядку, наділяються державно-владними повноваженнями, мають право легального застосування примусу, що зумовлює особливості їх статусу, накладають на працівників цих органів особливі вимоги щодо

фахової підготовки, психологічних і моральних якостей [3, с. 15].

Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» у ч. 1 ст. 2 визначає, що до правоохоронних органів належать органи прокуратури, Національної поліції, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних силах України, органи у структурі Національного антикорупційного бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [4].

Поняття, визначення функцій та повноважень кожного правоохоронного органу надаються окремими нормативно-правовими актами.

Так, до органів прокуратури належать органи, що становлять систему прокуратури України, а саме: 1) Генеральна прокуратура України; 2) регіональні прокуратури; 3) місцеві прокуратури; 4) військові прокуратури; 5) Спеціалізована антикорупційна прокуратура (ч. 1 ст. 7 Закону України «Про прокуратуру») [5].

Стаття 1 Закону України «Про Національну поліцію» встановлює, що Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. У складі поліції функціонують: 1) кримінальна поліція; 2) патрульна поліція; 3) органи досудового розслідування; 4) поліція охорони; 5) спеціальна поліція; 6) поліція особливого призначення (ч. 3 ст. 13 цього Закону), а поліцейським може бути громадянин України, який склав Присягу поліцейського, проходить службу на відповідній посаді у поліції і якому присвоєно спеціальне звання поліції (ст. 17 цього Закону) [6].

Законом України «Про Службу безпеки України» передбачено, що Служба безпеки України – це державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України (ст. 1). Систему Служби безпеки України складають Центральне управління Служби безпеки України, підпорядковані йому регіональні органи, органи військової контррозвідки, військові формування, а також навчальні, науково-дослідні та інші заклади Служби безпеки України (ст. 9) [7].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних силах України» Військова служба правопорядку у Збройних силах України – це спеціальне правоохоронне формування у складі Збройних сил України, призначене для забезпечення правопорядку і військової дисципліни серед військовослужбовців Збройних сил

України у місцях дислокації військових частин, у військових навчальних закладах, установах та організаціях, військових містечках, на вулицях і в громадських місцях; для запобігання злочинам, іншим правопорушенням у Збройних силах України, їх припинення; для захисту життя, здоров'я, прав і законних інтересів військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження ними зборів, працівників Збройних сил України, а також для захисту майна Збройних сил України від розкрадання та інших протиправних посягань, а так само для участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам на військових об'єктах [8].

Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» визначає, що Національне антикорупційне бюро України є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. Завданням Національного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці (ч. 1 ст. 1) [9].

Згідно зі ст. 6 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення і має таку загальну структуру: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону; територіальні органи центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону; Морська охорона, яка складається із загонів морської охорони; органи охорони державного кордону – прикордонні загони, окремі контрольно-пропускні пункти, авіаційні частини; розвідувальний орган центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону. У системі Державної прикордонної служби України є також навчальні заклади, науково-дослідні установи, підрозділи спеціального призначення та органи забезпечення [10].

Указом Президента України «Про Міністерство доходів і зборів України» визначено, що Міністерство доходів і зборів України є правонаступником Державної податкової служби України та Державної митної служби України, що реорганізуються. Установлено, що до прийняття законодавчих та інших нормативно-правових актів у складі Міністерства доходів і зборів України та його територіальних органів мають утворюватися та діяти підрозділи податкової міліції (пп. 2, 3) [11].

До органів і установ виконання покарань Кримінально-виконавчий кодекс України відносить центральний орган виконавчої влади, що

реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, його територіальні органи управління, уповноважені органи з питань пробації. Установами виконання покарань є арештні дома, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи, слідчі ізолятори у випадках, передбачених цим Кодексом (ст. 11) [12].

Законом України «Про попереднє ув'язнення» слідчі ізолятори віднесені до установ для попереднього ув'язнення, тобто установ для тримання осіб, щодо яких як запобіжний захід обране тримання під вартою або до яких застосований тимчасовий чи екстрадиційний арешт (ч. 1 ст. 4) [13].

Указом Президента України «Про Державну фінансову інспекцію України» встановлюється, що Державна фінансова інспекція України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів України. ДФІ входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері державного фінансового контролю (п. 1) [14].

Згідно з п. 1 Положення про Державне агентство рибного господарства України ним визнається центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства. Цей орган реалізує державну політику у сфері рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, регулювання рибальства, безпеки мореплавства суден флоту рибного господарства [15].

Положенням про державну лісову охорону визначено, що вона діє у складі Держлісагентства, Республіканського комітету Автономної Республіки Крим з питань лісового і мисливського господарства, обласних управлінь лісового та мисливського господарства і підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Держлісагентства. Держлісоохорона має статус правоохоронного органу (п. 1) [16].

Статистичні дані щодо зареєстрованих та направлених до суду з обвинувальним актом кримінальних проваджень, відкритих за ст. 365 КК України, свідчать про майже повну неможливість притягнення осіб до кримінальної відповідальності за цією статтею після внесених у 2014 р. змін до КК України щодо понять істотної шкоди та тяжких наслідків, передбачених приміткою до ст. 364 КК України.

Так, у 2014 р. відкрито 93 кримінальних провадження за ст. 365 КК України, а до суду з обвинувальним актом спрямовано 2 таких провадження. У 2015 р. відкрито 89 проваджень, а спрямовано до суду лише 1 провадження [17].

У кримінології особу злочинця розглядають в трьох підсистемах: 1) соціально-демографічній (стать, вік, освіта, соціальна належність, матеріальне становище, громадянство, психічне здоров'я); 2) соціально-рольовій (функціональній), до якої належить сукупність видів діяльності осіб у системі суспільних відносин як громадян, членів трудового колективу, сім'янинів тощо; 3) морально-психологічній, яка відображає ставлення особистості до соціальних цінностей і виконуваних соціальних функцій [18, с. 68].

Для особи злочинця – працівника правоохоронного органу, який перевищує владу або службові повноваження, основною характерною ознакою є приналежність до того чи іншого правоохоронного органу.

Матеріали вивчених 50 кримінальних справ та проваджень свідчать, що у 86% випадків перевищення влади або службових повноважень вчинили працівники колишньої міліції або чинної Національної поліції. Серед цих працівників 57% працювали оперуповноваженими, 34% – у підрозділах, однією з основних функцій яких була охорона громадського порядку (колишні патрульно-постова служба, лінійна міліція, чинна патрульна поліція), 9% – у інших підрозділах.

Так, В., працюючи оперуповноваженим Орджонікідзевського РВ ХМУ ГУМВС України в Харківській області, діючи умисно, шляхом перевищення службових повноважень і у порушення вимог ст.ст. 2, 10, 11 Закону України «Про міліцію» та своєї посадової інструкції, маючи намір штучного нарощування показників оперативної роботи, не складаючи будь-яких документів щодо затримання К. за скоєння злочину, у період з 22.00 год. 01.08.2012 р. до 12.35 год. 02.08.2012 р. незаконно утримував в адміністративній будівлі райвідділу К., який згідно з вимогами Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» був обмежений вільно та безперешкодно за своїм бажанням переміщатися територією України у будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, будь-який час [19].

Інший приклад. Близько опівночі 19.11.2012 р. Л. та Г., знаходячись при виконанні своїх службових обов'язків на зупиночному комплексі на вул. Новгородській м. Запоріжжя, підійшли до С., який стояв біля свого автомобіля «Нісан Кашкай», та дізнались, що С. зробив вимушену зупинку у зв'язку з несправністю автомобіля, на даний час шукає евакуатор та вживає алкогольні напої. Л. та Г. почали звинувачувати С. у вчиненні правопорушення, передбаченого ст. 130 КУпАП, тобто у керуванні транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння. Отримавши категоричну відмову від С., Л., маючи умисел перевищення влади та своїх службових повноважень, всупереч інтересам служби, виходячи за межі наданих йому прав

та службових повноважень, в порушення вимог ст.ст. 12–14 Закону України «Про міліцію», разом з Г. застосував фізичний вплив та повалив С. на землю. Продовжуючи свої дії, реалізуючи умисел, спрямований на перевищення влади та своїх службових повноважень, Л. та Г. за відсутності загрози їх життю і здоров'ю та вчинення будь-якого опору застосували до С. спеціальний засіб – кийок гумовий ПР-73, завдавши ним останньому близько 10 ударів у голову, тулуб, руки та ноги [20].

Інші 14% злочинців, які вчинили злочин, передбачений ст. 365 КК України, згідно з матеріалами вивчених 50 кримінальних справ та проваджень, належали до інших правоохоронних органів.

Так, Ш., працюючи на посаді майстра лісу Іванівського лісництва ДП «Сокирянське лісове господарство», будучи службовою особою правоохоронного органу, усвідомлюючи своє службове становище та надані йому законом права і повноваження щодо з'ясування обставин вчинення можливого правопорушення в сфері лісокористування (незаконної вирубки ялинок), діючи з метою припинення неправомірної поведінки К., яка полягала в поведінці його як працівника правоохоронного органу та правової системи в цілому, намагаючись одержати від К. ґрунтовні пояснення з приводу незаконної вирубки, розуміючи, що явно виходить за межі наданих йому прав та повноважень, наніс К. декілька ударів долонями в різні частини тіла, чим заподіяв останньому легкі тілесні ушкодження, що призвели до короткочасного розладу здоров'я [21].

Вивчені статистичні дані щодо кримінальних проваджень, відкритих за ст. 365 КК України з 2014 р., свідчать про майже нульовий відсоток таких проваджень, направлених до суду з обвинувальним актом, після внесених у 2014 р. змін до КК України щодо понять істотної шкоди та тяжких наслідків, передбачених приміткою до ст. 364 КК України.

Ознаки спеціального суб'єкта злочину, передбаченого ст. 365 КК України, визначені у диспозиції цієї статті словосполученням «працівник правоохоронного органу». Для особи злочинця – працівника правоохоронного органу, який перевищує владу або службові повноваження, основною ознакою є приналежність до того чи іншого правоохоронного органу. Матеріали вивчених кримінальних справ та проваджень свідчать, що у 86% випадків перевищення влади або службових повноважень вчиняли працівники колишньої міліції або чинної Національної поліції.

Література

1. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Податковий кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
3. Хамула П.І. Правоохоронні органи в системі органів державної влади : автореф. дис. ... канд. юрид.

наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Харків, 2016. 20 с.

4. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>.

5. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

6. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

7. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.

8. Про Військову службу правопорядку у Збройних силах України : Закон України від 07.03.2002 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14>.

9. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

10. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15>.

11. Про Міністерство доходів і зборів України : Указ Президента України від 18.03.2013 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141/2013>.

12. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.

13. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12>.

14. Про Державну фінансову інспекцію України : Указ Президента України від 23.04.2011 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/499/2011>.

15. Положення про Державне агентство рибного господарства України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2015 р. № 895. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895-2015-%D0%BF>.

16. Положення про державну лісову охорону, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 16.09.2009 р. № 976. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2009-%D0%BF>.

17. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>.

18. Мезенцева І. Кримінологічна характеристика особи корупційного злочинця. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 3. С. 65–71.

19. Кримінальна справа № 644/5003/15-к // Архів Орджонікідзевського районного суду м. Харкова.

20. Кримінальна справа № 337/2048/13-к // Архів Хортицького районного суду м. Запоріжжя.

21. Кримінальна справа № 3722/364/15-к // Архів Сокирянського районного суду Чернівецької області.

Анотація

Кирбят'єв О. О. Професійна діяльність працівників правоохоронних органів та перевищення ними влади: кримінологічний вимір. – Стаття.

У статті розглянуті види правоохоронних органів, працівники яких є суб'єктом перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. Визначені ознаки кримінологічної характеристики його особи. Серед цих ознак виділені найпоширеніші у цьому злочині ознаки особи злочинця.

Стаття 365 КК України передбачає кримінальну відповідальність за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу.

Констатовано, що ознаки спеціального суб'єкта злочину, передбаченого ст. 365 КК України, визначені у диспозиції цієї статті словосполученням «працівник правоохоронного органу». Це визначення не містить усіх ознак суб'єкта аналізованого злочину. Для їх з'ясування необхідно звертатись до інших нормативно-правових актів. Тобто диспозиція ст. 365 КК України є бланкетною.

Вивчені статистичні дані щодо кримінальних проваджень, відкритих за ст. 365 КК України з 2014 р., свідчать про майже нульовий відсоток таких проваджень, направлених до суду з обвинувальним актом, після внесених у 2014 р. змін до КК України щодо понять істотної шкоди та тяжких наслідків, передбачених приміткою до ст. 364 КК України.

Для особи злочинця – працівника правоохоронного органу, який перевищує владу або службові повноваження, основною ознакою є приналежність до того чи іншого правоохоронного органу. Матеріали вивчених кримінальних справ та проваджень свідчать, що у 86% випадків перевищення влади або службових повноважень вчиняли працівники колишньої міліції або чинної Національної поліції.

Попередження та усунення професійної деформації як загального феномену передбачає зусилля на рівні держави, правоохоронних органів у цілому, їх служб та підрозділів, які за своїми функціями покликані здійснювати контроль за станом дисципліни та законності, психологічним станом працівників.

Ключові слова: особа злочинця, право, обов'язки, відповідальність, злочин, покарання, повага, працівники правоохоронних органів, професійна діяльність.

Summary

Kyrbiatiev O. O. The professional activities of law enforcement agents and the excess of power: criminological measurement. – Article.

The types of law enforcement agencies whose employees are subject to abuse of power or official authority by a

law enforcement officer are considered. Signs of the criminological characteristic of his person are determined. Among these features are the most common features of the offender in this crime.

Article 365 of the Criminal Code of Ukraine provides for criminal liability for abuse of power or authority by a law enforcement officer. It is ascertained that the signs of the special subject of crime provided for in Art. 365 of the Criminal Code of Ukraine, defined in the disposition of this article by the phrase “law enforcement officer”. This definition does not contain all the characteristics of the subject of the crime being analyzed. Please refer to other regulations to find out. That is, the disposition of Art. 365 of the Criminal Code of Ukraine is blank.

Statistics on criminal proceedings opened under Art. 365 of the Criminal Code of 2014, testify to almost zero percent of such proceedings, sent to court with an indictment after the amendments made in 2014 to the Criminal Code of Ukraine regarding the notion of material harm and grave consequences provided for in the note to Art. 364 of the Criminal Code of Ukraine.

For the offender – a law enforcement officer who exceeds his or her authority or authority, the basic characteristic is that he or she belongs to a law enforcement agency. The materials of the investigated criminal cases and proceedings show that in 86% of the excess of power or official authority were committed by the employees of the former police or the National Police.

Prevention and elimination of occupational deformity as a general phenomenon involves efforts at the level of the state, law enforcement agencies in general, their constituent services and units, which by their functions are intended to control the state of discipline and legality, psychological state of employees.

Key words: criminal person, law, duties, responsibility, crime, punishment, respect, law enforcement, professional activity.